

- Демьянков В.З. Политический дискурс как предмет политологической филологии // Политическая наука. Политический дискурс. - № 3. - М., 2002. - 184 с.
- Листівки кандидатів на пост Президента України 2004.
- Мухарямов Н.М., Мухарямова Л.М. Политическая лингвистика как научная дисциплина // Политическая наука. Политический дискурс. № 3. - М., 2002. - 184 с. Передвиборні програми кандидатів на пост Президента України 2004.
- Т Стус Василь. Твори в чотирьох томах. - Т. 4. - Львів, 1994. - С. 370.

Summary

In the article we defined some linguistic means, first of all, lexical and grammatical, characteristic of political publicity discourse, which are used for describing of people and which realized political tasks through; done an attempt to define the influence recourses of these linguistic means on electors.

Білоконенко Л.А.

канд. філолог, наук, доцент,

Білоконенко І.

студентка

ВИЗНАЧЕННЯ ОБМАНУ В УКРАЇНСЬКІЙ, РОСІЙСЬКІЙ І АНГЛІЙСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ

Аналізуються особливості визначення неправди, обману' та брехні в російській, українській та англійській фразеології. Подано різновиди визначених феноменів у системі фразем мов. Зроблено спробу за характеристикою описаних груп виявити міру сприйняття обману в культурі народу.

Значна частина досліджень, які присвячені розумінню природи обману, розглядають саме детектор обману, теорії його побудови, ефективності та використання в різних сферах. Психологи, зокрема західні, вдаються до аналізу вербальних та невербальних ознак прояву поведінки людини, яка обманює. Ряд досліджень розглядають психологічні причини, мотиви обману, зокрема в дорослих і дітей [3; 4; 9; 11].

Глибокими та надзвичайно цікавими в плані визначення різновидів обману, особистісних та ситуативних чинників, які йому сприяють, є роботи американського психолога П.Екмана [9]. Разом з тим, російський психолог В.Знаков визначає, що П.Екман не розрізняє обман та брехню, нечесність та брехливість, неправду через помилкову (хибну) думку та через жарт [2, с. 244]. Фактично, психолог визначає дві форми обману: перекручування (викривлення) та умовчання правди. В.Знаков звертає увагу' на той факт, що для П.Екмана брехливість протилежна не правдивості, а чесності, і це при тому, що чесність базується на сукупності різних правил поведінки людини [2, с. 245].

П.Екман вважає, що обман не має виправдання, але може його й мата. Людина, яка обманює, може бути хорошою чи поганою, приємною для інших чи неприємною. Але особа завжди сама обирає, обманювати чи ш, чітко розуміє

різницю між правдою та брехнею.

Американський психолог визнає, що обманщик може сам вірити в те, про що він говорить, тоді „він не буде вважатися обманщиком, та його обман ... розкрити значно важче” [9; 22]. П.Екман визначає обман як дію, якою одна людина вводить в оману іншу, робить це навмисно, без попереднього повідомлення про свої цілі та без чітко вираженого з боку жертви прохання не повідомляти правду. Саме таке тлумачення визнається більшістю дослідників. У певних випадках особа обманює із самого початку спілкування, адже не можна приховувати чи замовчувати правду. В інших- вдається до певної „маски” - фальшиві емоції, які і обманюють, і маскують справжні почуття.

У психології визначено три ознаки обману: фактична правдивість/неправдивість твердження; віра особи в правдивість/неправдивість твердження; наявність / відсутність у особи наміру ввести іншу особу в оману [3 ; 14; 15].

В. Знаков запропонував свій опис характерних ознак неправди, обману та брехні (лжи) з позиції їх різновидів [2, с. 245]. Неправда, з точки зору психолога, має три різновиди. По-перше, це вербальний відповідник помилкової (хибної) думки, коли особа вірить у реальність того, про що говорить. По-друге, неправда існує у вигляді іносказання (алегорія, іронія, жарт), а слова отримують у певному контексті інше (протилежне) значення. І третій різновид - немотивований обман (рос. вранье), який не розрахований на отримання особистої вигоди, на приниження співрозмовника. Тому В.Знаков вважає, що немотивований обман, не інформаційний феномен, а комунікативний - бажання своєю вигадкою потішити співрозмовника. Ще раз зауважимо, що П.Екман не визнає другий та третій різновиди неправди. І хоча В. Знаков стверджує, що немотивований обман в більшості представлений у російській (авт. - слов'янській) самосвідомості, він часто розглядається як зовнішній вияв захисних механізмів особистості, які спрямовані на усунення почуття тривоги, дискомфорту, незадоволення. А прагнення людини захистити свій внутрішній світ навряд чи можна назвати суто слов'янським явищем.

Наступний феномен - обман, який є ширшою категорією, ніж неправда. Він створюється свідомим бажанням особи надати іншій особі інформацію, яка не відповідає дійсності. Обман має два різновиди. По-перше, існує напівправда, яка пропонується співрозмовнику, щоб він сам зробив з неї помилкові висновки. Обманута особа стає співучасником обману, жертвою своїх власних думок чи умовиводів. Другий різновид - обман за допомогою правди, яка подається таким чином, що в неї важко повірити. Узагальнимо: для В.Знакова обман - феномен, який обов'язково повинен включати правдиву інформацію.

У П.Екмана визначено також дві форми обману: умовчання інформації та її перекручування. При умовчанні особа приховує правдиву інформацію,

але й не надає неправдиву. При перекручуванні приховується правда, натомість подається неправдива інформація [3, с. 22]. Сам П.Екман зазначає, що умовчання не завжди можна назвати дійсним обманом, на відміну від перекручування, яке є відвертим викривленням дійсності. У той же час американський психолог визнає, що існує велика кількість різновидів обману, серед яких - подання інформації таким чином, щоб у неї не можна було повірити (за В.Знаковим другий різновид) та напівправа (за В.Знаковим перший різновид) [9, с. 29-32].

Якщо при визначенні обману в П.Екмана та В. Знакова існують спільні позиції, то опис брехні (лжи) подано саме російським психологом. Маємо зауважити, що російське слово „ложь” можливо перекласти українською мовою як „брехня” лише за умови порушення законів стилістики. Двомовні словники подають переклад: „ложь - неправда; разг. брехня” [6]. Словник української мови зазначає: „брехня - розм. Те, що не відповідає правді, неправда” [10, с. 233]. Отже, по-перше, лексема „брехня” відповідає розмовному, а не науковому стилю. По-друге, заміна цього слова іншим неможлива, адже, як було з’ясовано раніше, слова „неправда” та „брехня” (у рос. „неправда - ложь”) у психології позначають різні категорії. Через це, свідомо, ми використовуємо слово „брехня” ж термін на позначення навмисної передачі інформації, яка не відповідає дійсності. Сутність брехні зводиться до того, що вона завжди базується на вербальному чи невербальному свідомо брехливому твердженні.

Таким чином, у психологічній науці виділено три основні категорії: неправда, обман, брехня. Зазначені феномени мають свої особливості. Дослідження в цій галузі є нечисленними, вони в основному розглядають психологічний зміст неправди чи обману. У різних культурах ці категорії також трактуються по-різному [1; 3; 4; 5; 8; 11]. Можна зробити припущення, що різне сприйняття цих феноменів виявляється в культурі певного народу через морально-психологічні норми, які знаходять своє відображення й у мові.

Особа, при визначенні неправди, обману⁷ чи брехні меншою мірою акцентує увагу на тій шкоді, яку вони завдають іншій особі, а більшою - на об’єктивній характеристиці змісту цих феноменів та суб’єктивній оцінці якостей особи обманщика. Таким чином, ці категорії відповідають уявленням людини про соціальну та психологічну природу обману. Яскравою формою характеристики такого уявлення в мові є фразеологізм.

Теоретичні основи фразеології, питання семантики, обсяг фразем привертати неодноразово увагу⁷ мовознавців. Проте, незважаючи на помітні досягнення в науковому обґрунтуванні теоретичних положень фразеології, було б цікаво дослідити фраземи з позиції їх характеристики неправди, обману⁷ чи брехні.

Гіпотеза: фразеологічні одиниці визначають уявлення носіїв мови про соціально-психологічну природу неправди, обману чи брехні. Фраземи мови можна розподілити на групи, які за своїм змістом будуть відповідати цим

феноменам. Кількісна характеристика описаних груп виявляє міру сприйняття обману⁷ взагалі в культурі певного народу.

Джерелом дослідження є фраземи російської мови на позначення обману, які подано у Фразеологічному словнику російської мови, у кількості 55 одиниць [12]; фраземи української мови за Фразеологічним словником української мови, у кількості 69 одиниць [13]; та 35 фразем англійської мови, які визначені за Новим навчальним словником фразеології сучасної англійської мови [7].

Звернемося до фразем російської мови (для чіткості визначення фразеологічних одиниць їх тлумачення буде подано мовою оригіналу). Із 55 одиниць до групи, яка визначає неправду віднесено 15 фразем. До першого різновиду неправди, базуючись на тлумаченні словника, включено лише 4 фразеологічні одиниці: *бросать слова на ветер* (говорить впустую), *бросаться словами* (безответственно говорить), *высосать из пальца* (выдумывать, придумывать), *мазать по губам* (обещать впустую, внушать напрасную надежду⁷). Сутність цих стійких сполучень зводиться до наявності певної інформації, яка, з точки зору мовця, є реальною, але сприймається слухачами як помилкова. Ця хибність визначена в тлумаченні: *говоррїти марне, безвідповідально, придумувати, обїцяти марне*. Фраземи другого різновиду⁷ нами не визначено. Фразем третього різновиду⁷ - немотивований обман - виділено 11 одиниць. Наприклад: *турусы на колесах* (вздор, вранье), *бабы сказки* (вымысел, выдумка, небылицы), *бобы разводитъ, разводитъ антимионии* (болтать пустое, вздор), *нести ахинею, нести околесицу* (говорить глупости, вздор), *с три короба* (много обещать). Фактично, цей різновид визначає обман, який не вимагає віри. Відсутній мотив, не має бажання образити співрозмовника, а є лише намір потішити, розповісти небилицю. Використання цих фразем доречно в певній комунікативній ситуації, що визначає особливі міжособистісні стосунки, які можна „прикрасити” немотивованим обманом.

Група, яка визначає обман, налічує 23 фраземи. Ці сполучення за своїм значенням можуть характеризувати або напівправду, або перевернуту правду⁷: *вертеть хвостом* (хитрить, лукавить), *лить пули* (рассказывать неправдоподобное), *навести тень на плетень* (намеренно запутывать), *сбить с пантылыку, сбивать с пахвей, сбивать с толку* (приводит в заблуждение, запутывать) тощо. Кожна із фразем може визначати ситуацію, яка має правдиві, але приховані чи перевернуті відомості. Том⁷ пояснення базується на дієсловах: помилятися, лукавити, заплутувати, хитрувати, які дають ефект саме прихованої, невідомої чи незрозумілої правди.

Група на позначення брехні має 17 стійких сполучень. Наприклад: *вешать собак* (клеветать), *кривить душой* (намеренно лгать), *натяну>ть нос, наставитъ нос* (одурачить, провести, лгать), *в ложном свете* (искажать), *втирать очки, заговаривать зубы, оставитъ в дураках* (обманывать), *морочитъ голову* (дурачить, лгать). Фраземи визначають брехню, яка навмисно перевертує інформацію.

Звернемося до фразем української мови. Із 69 одиниць відображають феномен неправди 22 одиниці. Більшість із них відносяться до третього різновиду: *брати за чисту монету* (наївно вважати, обманюватися), *варити кашу* (вигадувати), *вигадувати таке, що і в борщ не кришать* (плести дурниці), *виссати з-під пальця* (вигадувати), *знати химери, баглаї гнути* (говорити нісенітницю), *на вербі груші ростуть* (нісенітницю, дурниці), *зачивати гусаря* (поєднувати реальне і вигадане), *і на голову не лізе* (нісенітницю), *тести мандрони, тести сухого дуба, теревені правити, розводити андрони* (говорити дурниці, нісенітницю), *сон рябої кобили* (дурниці). Лише 5 фразем віднесено до різновиду вербального еквіваленту помилки. Другий різновид не виділяється. Також в українській мові значною є група стійких сполучень, які відображають намір потішити і використовуються через „любов до мистецького слова”.

Обман визначено в 33 фраземах: *брати на Бога, брати на пушку, брати на арапа, грати в жмурки, замазати (замилювати, замулювати) очі* (хитрувати, перехитрити), *затуманювати очі* (вводити в оману), *ловити на гачок* (перехитрити, ввести в оману), *морочити голову, наводити полуду> на очі* (обдурювати, хитрувати), *напускати дурману, наставляти тенета* (обманювати), *пересмикувати карти, підвести під дурного хату, тюкати ману' в очі* (ошукувати), *розминутися з правдою* (брехати), *туманити голову* (морочити, інтригувати). За тлумаченням словника ця група фразем легко вичленовується. Укладачі пояснюють їх за допомогою слів: ошукувати, морочити, обманювати, хитрувати, які виявляють навмисну передачу дійсних відомостей через їх перекручування.

Група фразем на позначення брехні має 10 одиниць, наприклад: *дурити голову, залишати в дурнях, пошити в дурні, водити за ніс, обвести круг пальця, забити баки* (одурити, одурачити). Значення фразем, які тлумачаться словом „одурити”, відображає уявлення людей про цей феномен: завдати жертві шкоди через викривлену інформацію.

Фразеологічні одиниці англійської мови також розподіляються на три групи. Перша - неправда - включає 7 фразем. Перша підгрупа - 3 одиниці: *dead wrong* (помилитися), *to get mixed up* (вірити чуткам), *the grapevine* (чутки, неправда) - вербальні відповідники помилкової думки особи. Друга підгрупа має 2 фраземи: *to kid* (дражнити, жартувати), *to play' pranks* (жартувати, розігрувати), які отримують саме це значення в певному контексті. Третя підгрупа - 2 одиниці: *hot air* (нісенітницю), *a cock-and-bull stori* (байка, казочка про білого бичка) - характеризують немотивований обман, бажання потішити.

Друга група - фраземи на визначення обман}' - об'єднує 21 одиницю, які називають свідоме бажання особи надати недійсну інформацію. Наприклад: *to take advantage* (обманювати), *to beat about / around the bush* (натякати, недоговорювати), *to cook the books* (шахраювати), *to chisel (aut of)* (ошукати), *to fob off* (ошукувати покупця), *to gup* (хитрувати, дурачити), *to make believe* (хитрувати, прикинутися), *to steal a morch* (обхитрити), *to play games*

(дурити), *to give smb. a snow job* (обхитрити, обвести круг пальця), які характеризують напівправду, хитрування, ошукування співрозмовника.

Характеристика брехні подається в 7 стійких сполученнях, які передають навмисне, свідоме перекручування дійсності: *to blot one's copybook* (звести наклеп), *to give smb. the business* (обдурити), *guff* (наклеп), *to put smb. to shame* (звести наклеп), *to take smb. for a ride* (обдурити, виманити гроші), *to sell a gold brick* (обдурювати, жити брехнею), *to speak with a forked tongue* (подобається дурити).

Результати проведеного дослідження показали, що у ставленні до обману в українців, росіян та англійців багато спільного. Обман виявляється через корисливість, бажання уникнути покарання, страх приниження, прагнення ствердити свій авторитет тощо.

Однак існують особливості, які акцентують увагу саме на соціально-психологічному⁷ та морально-етичному⁷ розумінні неправди, обману чи брехні. В англійців є важливе поняття непорушності приватного життя, заборона на розголошення особистих таємниць: *privacy*. Сучасна західна психологія визначає „*privacy*” як право і дорослого, і дитини уникати розмов на особисті теми. Тож людина має враховувати бажання іншої людини щодо втручання в її особисту сферу. Обман визначається саме правом людини приховувати те, що іншим не варто знати.

В українців та росіян, які більше відкриті у спілкуванні, психологічні основи інші. Вони визнають тісний контакт одне з одним, прагнуть до щирості, відвертості. Такий колективізм став частиною самосвідомості. Заборона на особисті питання практично відсутня, хоча вони, безперечно, порушують права людини.

Для українців та росіян важливим є розуміння справедливості та того, як можна вчиняти щодо іншої людини. Саме це стає основою у визначенні, чи говорити правду. Справедливість, з точки зору мовця, дає можливість приховувати певну інформацію чи змінювати її. У цьому⁷ полягає різниця між сприйняттям неправди, обману чи брехні в українців, росіян та англійців.

Отже, у фразеології російської, української та російської мов найчисленнішою є група фразем, які визначають саме феномен обману, який допомагає особі „виконувати” певну соціальну роль за допомогою або напівправди, або прихованої правди. Фразем на позначення брехні виділено менше. Іде свідчить про те, що в культурі цих народів навмисне, свідоме ошукування є фактом, що засуджується. Кількість фразем на позначення неправди найбільша в українській мові, а з них найчисленніша саме третя підгрупа, бо для українців немотивований обман заради жарту, втіхи, психологічного захисту є природним станом.

Описані групи фразем відповідають системі сприйняття неправди, обману, брехні в культурі трьох народів. Нібито запрошується узагальнене твердження: ці феномени є негативним явищем. Та як тоді сприймати рядки О.С.Пушкіна:

Тьмы низких истин мне дороже
Нас возвышающий обман?

Список використаної літератури

1. Достоевский Ф.М. Нечто о вранье // Дневник писателя. - М., 1999. - С. 84-93.
2. Знаков В.В. Западные и русские традиции в понимании лжи: размышления российского психолога над исследованиями Пола Экмана // Послесловие. Пол Экман. Психология лжи. - СПб.: Питер, 2000. - С. 243-266.
3. Знаков В.В. Психология понимания правды. - СПб.: Питер, 1999.
4. Ильин И.А. О лжи и предательстве // Аксиомы религиозного опыта. М., 1993.
5. Кант И. О мнимом праве лгать из человеколюбия // Трактаты и письма. - М., 1980. - С. 292-297.
6. Новейший русско-украинский словарь. Харьков, 1998.
7. Новый учебный словарь фразеологии современного английского языка / Под ред. М.Е.Опаленко. - М., 2004.
8. Писемский А.Ф. Русские лгуны // Соч. В 3-х т. - М., 1956. - Т.2. С. 501-566.
9. Пол Экман Психология лжи. - СПб.: Питер, 2000.
10. Словник української мови. - К. - Т. 1. - 1990; Т. V. - 1994.
- И. Соловьев В.С. Ложь // Энциклопедический словарь / Изд. Ф.А.Брокгауз, И.А.Ефрон. - Т. XVII а.-СПб., 1896.
12. Фразеологический словарь русского языка / Под ред. А.И.Молоткова. - М.: Русский язык, 1986.
13. Фразеологічний словник української мови. - К.: Наукова думка. - У 2-х т. - 1993.
14. Coleman L., Kay P. Prototype semantics: The English word lie / Language, 1981, V. 57. - P. 26-44.
15. Strichartz A.F. Burton R.V. Lies and Truth: A study of the Development of the Concept // Child Development, 1990, V. 61. - №L - P. 211-220.

Summary

In the article the peculiarities of nominating lie, cheat and fraud in Russian, I h'ainian and English phraseology are given. It also deals with the variety of the given phenomena in the phrasemic systems of the contrasted languages. The attempt is made to measure the level of understanding cheat in the cultures of different nations.

Борита В.М.

здобувач кафедри української мови

ПРО ДЕЯКІ ЛЕКСИЧНІ ТА ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕКСТІВ ПРОПОВІДЕЙ

У статті зроблено спробу окреслити деякі лексичні та граматичні особливості текстів проповідей Патріарха Філарета, яким властива особлива, тематично спеціальна, не властива для текстів інших стилів лексика, а також різнопланові семантико-синтаксичні конструкції.

Сучасні умови розвитку суспільства після більше ніж сімдесятилітньої прогалини дали змогу повернутися до повноцінного функціонування й розвитку конфесійного стилю, мову якого І.В.Богачевська називає